

Enesekeskne lektor Willy Ernst Peters

Terje Lõbu*

Kaebekiri

28. jaanuaril 1931 saabus Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna dekaani Pärtel Haliste lauale kiri, millele oli alla kirjutatud 46 filoloogiat ja kaubandust õppivat üliõpilast.¹ Tegemist oli kaebekirjaga, mis süüdistas inglise keele lektorit Willy Ernst Petersit ebasobivas käitumises. Kirja sisu oli niivõrd tõsine, et kohe edastati see ülikooli valitsusele.

Millega siis oli lektor Peters üliõpilased ära pahandanud, et nad julgesid oma õppejõu vastu üles astuda? Üliõpilased kurtsid, et lektor Petersi suhtumine eesti rahvusesse, Eesti ülikooli ja üliõpilastesse ning tema väljendused nende kohta on lubamatud, nii isikuid kui ka rahvustunnet haavavad. Kirjas esitati näiteid Petersi poolt loengutes kasutatud väljenditest, mida ka kõik allkirjutanud olid valmis ülikooli valitsuse ees kordama. Esiteks, eestlased olevat laisad, mustad ja ropud. Teiseks olla Peters väitnud, et kui üks inglane tuleb Eestisse, siis pidavat ta inglasele selgitama, et eestlastega tuleb kõnelda nii nagu Londonis idioodiga – see olevat õige suhtumine eestlasesse. Eestlane olevat oma arengult nagu kaheksa-aastane laps, kelle vaimne areng on seisma jäänud. Veel rääkinud Peters loengul, et ülikooli valitsuses istub grupp eesleid, ka üliõpilasi olla ta nimetanud rumalateks eesliteks.

Tõenäoliselt ei olnud kirja sisu ülikooli valitsuse liikmetele, sealhulgas rektor Johan Kõpule üllatus, kuna üks allkirjutanu oli tema enda tütar, filoloogiaüliõpilane Helgi Kõpp. Kirja algatajad pole teada, kuid suur osa allkirjutanutest kuulusid korporatsiooni Filiae Patriae. Ju sisuliselt nende neidude selja taga korporatsioonide näol kindel tugi, et juleti nõnda söakalt üles astuda. 46-st kirjale allkirja andnud olid enamik neid, mis on seletatav sellega, et inglise keele õpe kuulus filosoofiateaduskonna õppekavadesse ning selles teaduskonnas domineerisidki naisüliõpilased. Kohustuslik oli inglise keele õppimine ka väliskaubandust tudeerivatele tudengitele, et tulevases äriajamises hakkama saada.

Ülikooli valitsusel tuli kiiresti tegutseda, sest kirja ei saanud maha vaikida. Juba 29. jaanuaril 1931 ilmus ajalehes Vaba Maa nupuke pealkirjaga „Ülikooli lektori lubamatu ülalpidamine. Üliõpilaste protest“.² Vaba Maad loeti ka haridusministeeriumis, kust lähetati kiri Tartu Ülikooli, palvega toimetada juurdlus artiklis kirjutatu kohta ning selle tulemustest teatada ministeeriumile.³ Tartu ajalehes Postimees leidis üliõpilaste protest kajastamist alles 1. veebruaril ja seda palju leebema pealkirjaga – „Kas arusaamatus keele vähese tundmise pärast? Dr. Petersi kiri toimetusele“.⁴

Süüdistuste uurimiseks moodustati 30. jaanuaril komisjon, kuhu kuulusid filosoofiateaduskonna dekaan Pärtel Haliste, õigusteaduskonna dekaan Jüri Uluots⁵ ja rektor Johan Kõpp.⁶ Juba järgmiseks päevaks kutsuti dekanaati lektor Peters ning 17 kirjale alla kirjutatud üliõpilast.

Petersi isik

Willy Ernst Peters sündis 12. augustil 1886 Austraalias Brisbane´is, kuhu tema sakslastest vanemad olid juba ammu asunud.⁷ Saksa kodakondsusega perekond kolis 1892. aastal tagasi Euroopasse,

* Terje Lõbu (1960), MA, Tartu Ülikool, Tartu Ülikooli muuseum, kuraator, Lossi 25, 51003 Tartu, Terje.Lobu@ut.ee

¹ Peters, Willy. – RA, EAA.2100.2.833, l. 2.

² Samas, l. 32.

³ Samas, l. 37.

⁴ Samas, l. 34.

⁵ Kaubandusõpe toimus õigusteaduskonnas.

⁶ RA, EAA.2100.2.833, l. 4.

⁷ Peters, Willy. – RA, EAA.2100.2.832, l. 28–30.

kus isa hakkas tegelema heeringakaubandusega Inglismaa, Saksamaa ja Skandinaavia vahel. Peters rõhutas, et ehkki ta õppis saksa koolides Danzigis (Gdańsk), Stettinis (Szczecin) ja Neustadtis (Wejherowo), on ta olulisema aja oma sirgumisest veetnud Inglismaal ja inglise kultuuri keskel. Alustanud 1904. aastal Aberdeen'is loodusteaduste õpingutega, keskendus ta peagi keeltele. Lisaks saksa ja inglise keelele valdas Peters ka prantsuse keelt ning oli tutvunud enamiku Euroopa keeltega, sealhulgas vene ja eesti keelega. Enne Esimest maailmasõda oli ta foneetika dotsent Glasgow Training College'is, kus tema ülesandeks oli õpetada tulevastele õpetajatele parimat inglise keele hääldust. 1913. aastal sai ta Carnegie uurimisstipendiumi Euroopa keelte meloodiate uurimiseks, kuid peagi puhkenud maailmasõja tõttu jäi ta oma rahvuse ja Saksa kodakondsuse tõttu „vangi“, s. t. Saksamaale. Peters leidis tööd Hamburgi ülikoolis assistendina ning peagi õnnestus tal saada Leipzigi ülikoolis inglise keele lektoriks, kus jätkas uurimistööd inglise keele häälduse ja kõnemeloodia alal. Peters, kes igati püüdis rõhutada oma inglaslikku elu- ja meelelaadi, märgib enda elulookirjelduses, et ehkki sõja ajal oli suhtlemine inglaste ja Inglismaaga talle keelatud, kõneldi nende peres ikka inglise keelt, kaotamata oma esmaklassilist inglise keelt – sellele olevat ta saanud kinnitust 1920. aastal taas Londonis viibides. Oma inglise keele hääldamise üle oli Peters ääretult uhke, ta kirjutas, et oma ilusa lõunainglise häälduse on ta omandanud aastatepikkuse Londonis-elamise ja inglise kõrgklassiga suhtlemise järel.

1923. aasta suvel tuli Peters Rakvere Õpetajate Seminari keskkooliõpetajate suvekursustele õpetama inglise keelt ning sama aasta sügisel valiti ta Tartu Ülikooli inglise keele lektoriks.⁸ Kuna Peters oli oma motivatsioonikirjas rõhutanud enda saavutusi foneetika alal, tehti talle ülesandeks korraldada ka eksperimentaalfoneetika kursusi. Läänemeresoome keelte professori Lauri Kettunen heakskiidul hakkas Peters juhtima ka foneetikalaboratooriumi. Petersi kasuks rääkis ka see, et kuna meie labori sisseseade oli väga primitiivne, siis Petersil olid kaasas isiklikud aparatuurid.⁹

Leipzigist Rakverre tulekut seletas Peters sellega, et oma inglise kasvatuse ja hariduse tõttu tahtis ta pöörduda inglise keeleruumi, kuid enne Inglismaale naasmist jagaks ta heal meel oma suurt kapitali inglise keele õpetamise ja pedagoogiliste meetodite alal, nii häälduse kui inglise stiili alal, mida ta aastate jooksul on kogunud. Teiseks Leipzigist lahkumise põhjuseks tõi ta, et sealse kolleegi Max Försteriga polnud tal enam kauem võimalik koos töötada tolle inglise vaimust mitteamusaamise ja inglise olude mittetundmise tõttu. Oma kohataotlusse lisis Peters, et tunneb hästi inglasi ja Inglismaad, tal on palju tuttavaid juhtivates teadusringkondades ning kirjanike ja poliitikute seas.¹⁰ Aastaid hiljem ilmus päevavalgele ka teine vaatenurk, kui Tartu Ülikooli klassikalise filoloogia professor Wilhelm Süssile kirjutas tema Müncheni kolleeg Max Förster, kelle inglaslikkusest mitteamusaamise tõttu olla Peters Leipzigist lahkunud. Förster märkis, et Peters võeti 1914. aastal vabanenud inglise keele lektori kohale, kuid peagi tuli tal minna hoopis sõjatandril.¹¹ Saksa patrioodina heitis Förster Petersile ette, et rindel oli ta väga halb sõdur ning saadeti peagi Leipzigi tagasi, kus mängis topeltmängu – väliselt püüdis olla suur Saksa sõber, kirjutas ajalehtedesse inglisevaenulikke artikleid, kuid eraelus kirus Saksamaad.

Peters asus Tartus ametisse 1. jaanuaril 1924. Inglise keele õppijaid oli ülikoolis rohkem, kui suudeti õpetada. Põhjus polnud ainult õpetajate puudumises, ka palgaraha poleks jätkunud mitmele õpetajale. 1924. aasta veebruari seisuga oli ülikoolis 222 inglise keele õppijat, kes jaotati gruppidesse, mis edukaks keeleõppeks liiga suured, 16–56 üliõpilast.¹² Petersil tuli õpetada I–III kursuse kaubandusteadlasi, algajaid ning kolmel eri tasemel filosoofiateaduskonna üliõpilasi, millele lisandus iganädalane ettekanne teemal „Inglise elu“, rõhuga Inglise majandusel. Kõik see ületas toetusvalt lektori normaalkoormuse. Ehkki ülikool ei oleks tahtnud raha lisatundidele kulutada, tuendas inglise keele õppe vajalikkust nii inglise keele professor Heinrich Mušmann kui ka ülikooli kuraator Peeter Pöld. Mušmann märkis, et eriti olulised on praktilised harjutused tulevastele keeleõpetajatele, kelle välismaal viibimise võimalused on raskendatud. Ka Pöld rõhutas, et keeleõpe peab olema praktiline, mitte loenguline, ning rühmad ei tohi olla suured.¹³

Lektor Petersile pandud kohustused ja ootused olid suured, aga nende täitmine ei tundunud

⁸ Samas, l. 1.

⁹ Samas, l. 18.

¹⁰ Samas, l. 30.

¹¹ Samas, l. 176.

¹² Samas, l. 22.

¹³ Samas, l. 147.

kirgliku anglofiili puhul võimatu. Lisaks Petersi enda motivatsioonikirjale jõudsid Tartusse ka igati positiivsed soovituskirjad Glasgow´st ja Aberdeenist.

Tunnistajate etteheited

Laupäeva, 31. jaanuari pärastlõunal alustati rektori kabinetis juurdlusega nn. Petersi juhtumi ümber. Kõigepealt kohtuti lektor Petersiga, kellele loeti ette kaebekiri, mis tõlgiti ka saksa keelde.¹⁴ Peters lükkas kõik süüdistused tagasi. Seejärel astusid ühekaupa komisjoni ja süüdistatava Petersi ette üliõpilased. Kõik tudengid kinnitasid, et räägivad ainult tõtt ja on teadlikud, et vastutavad oma sõnade eest. Tudengeid küsitleti põhjalikult, muu hulgas uuriti igalt tunnistajalt, kui kaua ta on õppinud inglise keelt ning kas ja millised on olnud kokkupuuted Inglismaa ja inglise kultuuriga. Tunnistused protokolliti ning Petersi ingliskeelsed halvustavad väljendid pandi arusaamatuste vältimiseks kirja inglise keeles. Ehkki õhtuks oli pilt üldjoontes selge, otsustati uuel nädalal siiski ülekuulamistega jätkata. Petersil lubati valida neli tunnistajat ja ka komisjon valis omalt poolt veel mõned tunnistajad, keda küsitleti 3.–5. veebruaril.

Tudengite ülekuulamisele suurenes Petersi „paturegister“ tunduvalt. Petersi ütlust, et eestlased on mustad, ropud ja laisad, kinnitas enamik ülekuulatavaid. Mitmed tudengid täiendasid veelgi Petersi suust kuulduga eestlaste omadusi – andetud, arenematud, puudub töötahe, ebaausad, kultuur primitiivne, keel samal astmel loodusrahvaste keeltega. Üliõpilane Lucie Pedrase kinnitusele oli Peters võrrelnud eestlaste vaimset arengut neegrite omaga, mis väga madal.¹⁵ Veel öelnud Peters, et kui ta midagi ütleb õiges inglise keeles, siis ei saa üliõpilased sellest aru ning eesti keel olevat nagu *child bubbling*, märkides juurde, et lapse keel on küll ilus kuulata, kuid ikkagi lapse keel ja arenemata. Üliõpilane Edith Bradka kurtis, et lektor on nimetanud eestlasi poolbarbariteks (*The Estonians are a half barbaric.*) ning kõnelnud, et eestlased ei ole võimelised omandama lääne kultuuri.¹⁶ Üldse olevat eestlaste kultuur madalam kui teistes Balti riikides ning eestlastel puuduvat intelligentsus.

Kaebekirjas esitatud väidet – kui üks inglane tuleb Eestisse, pidavat dr. Peters talle selgitama, et inglane kõnelgu eestlasega samuti kui Londonis idioodiga – oli kuulnud enamik ülekuulatavaid, kusjuures oli kuulnud erinevaid variante sõna „idiot“ tarvitamisel (*idiotic, babies, imbecile children*). Tunnistaja Aliide Kursmann lisas, et seda kõnelust saatis Peters miimika ja žestidega, milles väljendus eestlaste halvustamine.¹⁷ Peters olla öelnud, et eestlased pole võimelised inglise keelt ära õppima ega inglise kultuuri omandama, seepärast ei maksvat neil inglise keele õppimisega vaeva näha ning kuna saksa kultuur on eestlastele lähem, siis õppigu nad parem saksa keelt ja mingi saksa keele lektori juurde.

Seda, et ülikooli valitsuses istub grupp eesleid, oli kuulnud üliõpilane Helvi Arras (*in the government of the University there sits a group of asses*).¹⁸ Tunnistajad väitsid, et Peters on arvustanud ülikooli valitsust ning teinud kriitikat, et see ei võimalda paremat inglise keele õpet. Üliõpilaste nimetamist rumalateks eeslõikeks oli oma kõrvaga kuulnud 15 tudengit. Üliõpilased mõistsid hukka Petersi mõnitava käitumise, kui ta mõnda sõna valesti hääldanud tudengit jäljendas halvustava miimika ja žestidega. Peters olla loengul tudengitele öelnud – teie vihkate mind ja mina vihkan teid.

Naistudengeid pahandas väga Peters seisukoht, et ainult üks naine tuhandest võiks ülikoolis õppida, keda võiks siis meestega samavääriselt kohelda, ning abielus naised ei peaks üldse ülikoolis õppima.

Peters oli veendunud, et ainult tema ainukesena on kõige õigem inglise keele õpetaja kogu Eestis, ning kutsus tudengeid enda juurde inglise keele eratunde võtma, öeldes, et ainult need, kes võtavad temalt eratunde, võivad eksamil läbi saada. Kellegi teise juures eratunde võtta – see olevat raiskamine, parem juba see raha aknast välja visata või kohvikus ära süüa. Peters olla korduvalt mõnitanud ja naeruvääristanud teisi inglise keele õpetajaid ning väitnud, et Eestis ei oska keegi peale tema korralikku inglise keelt, isegi mitte Tartu Ülikooli inglise keele professor Heinrich Mutschmann. Oma kolleegi kohta öelnud Peters, et see on sakslane, kuidas tema juures üldse

¹⁴ RA, EAA.2100.2.833, l. 35.

¹⁵ Samas, l. 38.

¹⁶ Samas, l. 35p.

¹⁷ Samas, l. 42p–43.

¹⁸ Samas, l. 48p–49.

õppida saab, ja jälgendanud pilkavalt Mutschmanni inglise keele rääkimist.¹⁹ Ka noor õppejõud Ants Oras ei saanud Petersilt armu.

Halvustamata ei jäänud ka Eesti Vabariik. Kaubandusüliõpilane Eugenie Böstrovi kinnitusel oli Peters öelnud, et Eesti Vabariik ei püsi kaua ning on varsti teiste võimu all.²⁰ Eestlaste juhid olevat saamatud ning iga teine rahvas, kes siin oleks elanud, oleks osanud teha tugeva riigi. Peters väitis, et kui eestlased on hädas ja paluvad inglasele abi, siis inglased ei pea eestlasi abi väärilisteks. Eesti riigilt palka saav Peters olla öelnud, et parem oleks ta töötatööline Inglismaal kui lektor Eestis.

Mitmed üliõpilased teatasid, et nad ei suuda enam kuulata, kuidas lektor eestlasi mõnitab. Näiteks Helgi Köpp ütles, et ta on viimasel ajal vähe Petersi loengutel käinud, sest ta ei taha sõimata saada, mis oli tavaline ingliskeelse teksti lugemise juures. Ka mitmed teised tudengid olid lõpetanud Petersi loengutel käimise. Kaubandusüliõpilane Rudolf Virma rääkis komisjoni ees: „Olen lektor Petersi loengutest saanud mulje, et lektor oma hääd inglise keelt kurjasti tarvitab, väljendusi ja mõtteid kuuldavale lastes, mis üksikutele üliõpilastele kui ka tervele rahvale haavavad on. Algul ei tahtnud oma kõrvu usaldada, uskusime, et ei saa õieti aru, kuid kuna see on kordunud semestrist semestrisse, on nüüd lõpuks kannatus katkenud.“²¹

Kehv inglise keele oskus?

Kui kõik kohalekutsutud tudengid olid üle kuulatud, anti taas sõna süüdistatavale. Petersi seletus juhtunu kohta oli talle omaselt pikk ja paljusõnaline. Tema peamine vastuargument oli tudengite kehv inglise keele oskus, mis ei võimalda neil temast õigesti aru saada, kusjuures kahtlusi üliõpilaste tõenduste kohta äratav ka tema (s. t. Petersi) arvatavate väljenduste kordamine samade väheste sõnadega, kuna tema kõnestiil on väga vaheldusrikas ja mitmekesine. Peters leidis, et kõigepealt tuleks moodustada komisjon tudengite inglise keele kontrollimiseks, milles tema ise kui kõige suurema kapatsiteediga asjatundja võiks osaleda. Kokkuvõttes oli ta seisukohal, et tema vastu esitatud kaebus on kokkuraägitud ja süstemaatiliselt läbi viidud kihutustöö.²²

Kas tõesti oli tudengite arusaamine inglise keelest niivõrd kehv, et lektori ingliskeelseid väljendeid mõisteti valesi? Ehkki 1931. aastal ei olnud küll enamikul Tartu tudengitest võimalusi inglise keele praktiseerimiseks, olid paljud Petersi õpilased siiski juba aastaid inglise keelega kokku puutunud. Näiteks Helgi Köpp oli õppinud inglise keelt nii gümnaasiumis kui seejärel ka ülikoolis professor H. Mutschmanni juures ülemastme tasemel juba üle kahe aasta.²³ Artur Roosmann, kellest pärast nime eestindamist sai Pent Nurmekund, oli aasta jooksul võtnud väga intensiivselt inglise keele tunde nii lektor Petersi kui ka professor Mutschmanni juures,²⁴ samuti kuulanud Petersi foneetikalooenguid, mida konspekteeris nii eesti kui ka inglise keeles. Mitmetest Petersi õpilastest said hiljem inglise keele õpetajad või õppejõud.

Ja kas inglise keele professor Heinrich Mutschmann oli tõesti nii kehv inglise keele õppejõud, nagu Peters väitis? Mutschmann oli Petersiga pea ühealine ning samuti sakslane, sündinud 18.02.1885 Saksamaal Essenis ning õppinud saksa, inglise ja romaani filoloogiat Bonnis, Göttingenis ja kaks semestrit Liverpoolis.²⁵ Ta töötas mitmel pool õpetajana, aastail 1914–1916 oli inglise keele lektor Frankfurdi ülikoolis, seejärel sõjaväeteenistuses ning alates 1919. aastast Marburgi ülikooli lektor (alates 1920 eradotsent) inglise filoloogia alal. Doktorikraadi oli ta saanud Bonnis, kuid magistriks Liverpoolis. Tartu ülikooli kutsuti Mutschmann tööle 1920. aasta suvel, pärast seda kui esimene kandidaat Fr. Roeder oli inglise keele professori ametikohast ära öelnud. Petersi etteheites Mutschmanni ameerikalikule hääldusele võib tõetera sees olla, sest nii 1925. kui 1926. aasta suvel viibis Mutschmann mitu pikka suvekuud Ameerika Ühendriikides – ehk andis sealse keelekeskkonnas viibimine ka hiljem tunda ning Petersi kui foneetiku terav kõrv võis selles osas eriti tundlik olla. Võimalik, et Peters ise ihkas Mutschmanni professorikohta, sest ega ta oma teaduslikke ja pedagoogilisi võimeid väiksemateks ei pidanud kui Mutschmannil.

¹⁹ Samas, l. 51–52.

²⁰ Samas, l. 37p.

²¹ Samas, l. 47p–48.

²² Samas, l. 54–54p.

²³ Köpp, Helgi (matrikli nr. 9215). – RA, EAA.2100.1.6614, l. 20–21.

²⁴ Nurmekund, Pent (matrikli nr. 10550). – RA, EAA.2100.1.10293, l. 27.

²⁵ Mutschmann, Heinrich. – RA, EAA.2100.2.677, l. 3.

Tõsi, inglise keele oskus ega prestiiž polnud tollases Eesti ühiskonnas just kõrge. Juba alates nooreestlastest oli meie kultuurilistes suundumustes eeskujuks prantsuse kultuuriruum ning eelistati prantsuse keele õppimist. Rahvusülikoolile õpetlaskaadri otsimisel ja kujundamisel plaaniti noori Eesti haritlasi saata stipendiaatidena õppima eelkõige Prantsusmaa ülikoolidesse. Inglise keele ja kultuuri jõudmise eest meie ülikooli seinte vahele muretses Eesti saadik Londonis Oskar Kallas, kes soovis, et Tartu Ülikoolis õpetaksid inglise keelt inimesed, kes ka praktiliselt suudaksid lähendada meid Inglismaale, mitte üksnes ei õpetaks keelt.²⁶ Kuna Mutschmann oli preislane, kel puudus side Inglismaaga, siis pärast inglise keele lektori kt. Jenny Leidigi lahkumist loodeti uus lektor leida Oxfordist. Kuid aastal 1923 oli Eesti Oxfordi jaoks tundmatu ja vaene riik ning Tartu Ülikooli lektori palk ei suutnud siia meelitada ühtegi nn. päris inglast. Sakslasest anglofiili Petersi ametisse valimisel loodeti siiski saada kasu tema Inglismaa-kontaktidest, mida ta ise korduvalt rõhutas.

Lahenduse otsimine

Kui tudengid olid üle kuulatud, otsustas nn. Petersi juhtumi komisjon 6. veebruaril, et Petersile tuleb formuleerida süüdistus.²⁷ Kuid vahepeal oli Peters jõudnud käia Briti saatkonnas ning kurtnud talle esitatud kaebuse üle. Välisministeeriumi kirjas rektor Kõpule anti teada, et Briti saatkond loodab, et ülikooli võimud annavad Petersile võimaluse ennast süüdistuste eest kaitsta.²⁸

Järgnevatel nädalates kujuneski ülikooli valitsuse, eriti rektor Kõpu üheks põhitegevuseks Petersi probleemi lahendamine. 13. veebruaril andis rektor Kõpp ülikooli valitsusele ülevaate Petersi juhtumiga tegelemise seisust.²⁹ Kõpp teatas, et Peters oli käinud tema juures ja teatanud, et soovib ise ametist lahkuda. Ülikooli valitsus otsustas, et selline võimalus võetakse kaalumisele, kui Peters esitab oma lahkumispalve kokkulepitud ajaks, 16. veebruariks kell üks päeval. Sealjuures oli Petersil õigus kätte saada seadustes ja temaga sõlmitud lepingus ette nähtud tagasisõidu summad kuni 20 Inglise naela ja kolme kuu palk, kusjuures selle lõplik otsustamine pidi jääma Eesti Vabariigi valitsusele. Juhul kui Peters ei esita oma lahkumisavaldust ettenähtud ajaks, pidi Petersi vastu esitatud kaebusele antama käik Tartu ülikooli seaduse § 12 ja § 21 punkt 10, Riigiteenistuse seaduse § 42 ja Eesti Vabariigi valitsuse juhtnõoride alusel.

Kokkulepitud ajaks Petersi lahkumispalvet ei tulnud ning 17. veebruaril tuli ülikooli valitsus erakorraliseks istungiks kokku, et jõuda kiiremini lahenduseni olukorras, kus kannatas tudengite inglise keele õpe.³⁰ Tuli käiku lasta riigiteenistuse seaduse § 42, mis lubas Eesti Vabariigi valitsusel ametniku vabastada, kui tema tegevus on riigi huvidele kahjulik, pärast sellekohast juurdlust ja vabastatava ametniku seletuse ärakuulamist.³¹ Juurdlus oli juba korraldatud ning nüüd esitati Petersile veel küsimusleht, mis paluti tal täidetuna esitada 23. veebruariks kella kolmeks päeval. Seega sai Peters veel ühe võimaluse oma seisukohti esitada ning samas anti talle teada, et rektori kantseleis on tal võimalik tutvuda kõigi juurdlusmaterjalidega.

Kuid 20. veebruaril jõudis rektorini Petersi töölt lahkumise avaldus.³² Peters teatas, et ta soovib alates 30. juunist ülikoolist lahkuda ning vastavalt 1923. aastal sõlmitud lepingule ettenähtud hüvitisi saada. Kuid selleks ajaks oli rektori poolt ette antud vabatahtliku lahkumise tähtaeg viie päevaga ületatud. Samal päeval toimunud ülikooli valitsuse korraline istung võttis Petersi kirja vaid teadmiseks. Oli ju selleks ajaks ülikooli valitsus oma otsustes Petersi suhtes juba sammu edasi astunud, valmistudes teda vallandama.

Päev enne vallandamisega kaasneva küsimuslehe vastamise tähtaega, 22. veebruaril saatis Peters ülikooli valitsusele teate, et kuna tal oli foneetikalaboris palju tegemist, siis palub ta küsimuslehele vastamiseks tähtaja pikendust.³³ Ülikooli valitsus tuli taas Petersile vastu ja pikendas tähtaega 2. märtsini. Kuivõrd välismaalase vallandamine oli ülikooli jaoks erakordne sündmus, siis

²⁶ Informatsioon kodu- ja välismaa õppeasutuste, Inglise-Eesti kultuurilise lähenemise ja teiste haridusallas puutuvate küsimuste kohta. – RA, ERA.1108.5.196, l. 66–68.

²⁷ RA, EAA.2100.2.833, l. 56.

²⁸ Samas, l. 57.

²⁹ Samas, l. 60.

³⁰ Samas, l. 61.

³¹ Riigi Teataja 1924, l. 871.

³² RA, EAA.2100.2.833, l. 66.

³³ Samas, l. 68.

kõigisse protseduurilistesse üksikasjadesse suhtuti äärmise tähelepanelikkusega, et olla kindel oma sammude õigsuses. Dekaan Haliste luges veel kord läbi kõik juurdluse protokollid ning parandas selle ingliskeelsetes tsitaatides olevaid ortograafiavigu.

Ülikooli valitsuse kannatus hakkas katkema. 2. märtsil märkis Köpp, et Petersile on korduvalt pakutud võimalusi nii suulisteks kui kirjalikeks seletusteks, samuti lisatunnistajate kasutamiseks, ent ta pole neid ära kasutanud, mistõttu ei ole tal põhjust ette heita, nagu ei oleks talle tunnistajate esitamist võimaldatud.³⁴ Samale, 2. märtsi valituse istungile on jõudnud ka Petersi 19-leheküljeline seletuskiri.³⁵ Kuna nii pikka, alles samal päeval valitsuse liikmeteni jõudnud kirja polnud võimalik kohapeal arutada, võeti see lihtsalt teadmiseks. Järgmiseks korraks lükati ka Petersi seletuskirjas leiduvate haavavate avalduste kohta järelduste tegemine.

Märtsi algul kirjutas Peters veel kaks kirja – üks saksa, teine inglise keeles. Ülikooli valitsusele saadetud saksakeelses kirjas annab ta teada, et on nõus lahkuma, kui 1923. aastal sõlmitud lepingu järgi talle raha välja makstakse. Ühtlasi andis ta teada, et samasugune kiri on lähetatud Briti esindusele Eestis, haridusministeeriumile ja välismaalaste ametile.³⁶ Ingliskeelses avalduses teatab Peters, et ta võtab omaks õpetamisviisid, mis on tema kuulajatele võõrad ja nende iseloomule mittevastavad ning seetõttu kutsunud neis esile tema vastu teatavat vaenulikkust. Veel võttis Peters omaks, et on tarvitanud ingliskeelseid sõnu ja väljendeid, mis on iseenesest süütud, kuid mida on tõlgitsetud haavavatena, ta kahetseb seda ja võtab tagasi need, mis on tekitanud rahulolematust üliõpilaste seas.³⁷

6. märtsil kokku tulnud ülikooli valitsus ei soovinud enam rohkem Petersi küsimustega tegelda, oli ju ülikoolis arutada-lahendada ka muid teemasid, ning otsustati: esitada Vabariigi Valitsusele Tartu Ülikooli inglise keele lektori dr. Willy Ernst Petersi ametist vabastamine riigiteenistuse seaduse § 42 põhjal ja see esitis ülikooli seaduse § 21 p. 10 alusel ette panna ülikooli nõukogule esitise edaspidiseks seaduslikuks käiguks.³⁸ Suuremeelselt otsustati Petersi kirjades olevaist haavavatest avaldustest erilisi järeldusi mitte enam teha. Ühtlasi anti Petersile teada, millise otsuse on ülikooli valitsus tema suhtes teinud.

Kolleegide hinnang Petersile

10. märtsil jõudis Petersi juhtum ülikooli nõukogusse. Algas kaheksa tundi kestev koosolek, kus esialgu suhtuti juhtumisse leigelt, kuid aegamisi muutusid professorid üha emotsionaalsemaks. Ägedalt kaitses Petersit rahvusvahelise õiguse professor Ants Piip, kes oleks küsimuse päevakorrast üldse maha võtnud, kuna Peters oli ju nagunii lahkumisavalduse sisse andnud.³⁹ Viidi läbi hääletus, kuid Piibu ettepaneku poolt oli vaid 2 nõukogu liiget, vastu 24. Piip muretseb ülikooli maine pärast välismaal, ta polnud kindel, kas § 42 rakendamiseks on kõik vajalikud protseduurid korrektselt läbi viidud. Piip kaitses, et Petersi stiil ongi teravusi öelda, ilma et tal seejuures paha tahet oleks. Piibu seisukohti toetas riigiõiguse professor Nikolai Maim, kes arvas, et ju Peters ei tea, et teda võidakse vallandada, muidu oleks ta ju ise lahkunud vabatahtlikult.⁴⁰

Uurali keeleteaduse professor Julius Mark möönis oma kogemustest, et tööpoolest on raske õpetada keelt korraga suurele hulgale tudengitele, kuid Petersi käigust Briti konsuli juurde ei tohiks me küll lasta ennast mõjutada.⁴¹ Mark teatas, et tegelikult oli ta Petersi käitumisstiilist teadlik juba ajal, mil ta oli dekaan (1924–1925), sest tudengid olid kaevanud lektori halva kohtlemise üle.

Rohkem toetust lektor Peters ülikooli nõukogult ei saanud. Dekaan Haliste kaitses tunnistusi andnud üliõpilasi, kes olid neid andnud, vaatamata Petersi ähvardustele nad kohtusse kaevata. Haliste märkis, et Peters on alla kirjutanud vandelegele, millega kohustub alistuma Eesti määrustele ja seadustele, ning vandeleht on ühtviisi kohustav nii omamaalastele kui ka välismaalastele.⁴² Ka Uluots kinnitas, kuidas Peters ülekuulamistel ähvardas tudengeid, kes

³⁴ Samas, l. 4.

³⁵ Samas, l. 73.

³⁶ Samas, l. 98.

³⁷ Samas, l. 105.

³⁸ Samas, l. 106–107.

³⁹ Peters, Villy. – RA, EAA.2100.2.834, l. 2.

⁴⁰ Samas, l. 7.

⁴¹ Samas, l. 5.

⁴² Samas, l. 9.

seepeale värisesid ja punastasid. Eriti oluliseks pidas ta üliõpilase Salme Räsä tunnistust, kel oli Inglismaal elamise kogemus. Uluots tunnistas, et esialgu oli ta arvanud, et 46 üliõpilase kaebusega esitati mingit lavastust, kus millegipärast just naised näitasid suurt aktiivsust. Nüüd oli Uluots seisukohal, et Petersile on juba küllalt vastu tulnud ning oma seletustes on ta püüdnud leida vaid mitmeid „konkse“, selle asemel, et küsimustele jah või ei öelda, ning ei jää enam muud üle kui § 42 rakendamine.⁴³

Koosoleku vältel muutusid üha sõnakamaks ka need nõukogu liikmed, kes tudengite kaebekirja sisuga kohapeal esimest korda kokku puutusid. Bakterioloogiaprofessor Karl Schlossmann kaitses tudengeid, et ega need ju ilma mingi põhjusega astu oma õpetaja vastu üles, ja mida nad kostaksid selle peale, kui ülikooli nõukogu nüüd ei langetaski mingit otsust.⁴⁴ K. Schlossmann arvas, et kui saksa üliõpilaste vastu oleks sarnaseid sõnu tarvitatud, oleks õppejõud ammugi minema aetud ning nüüd võib ju Peters oma sõnu tõlgitseda, nagu tahab, kuid see ei muuda enam asja. Ka matemaatikaprofessor Hermann Jaakson leidis, et Peters ei või enam ametisse jääda, kuna lisaks käsitletavale probleemile on tal suuri puudujärke ka foneetikakabinetis.

Usuteaduse professor Hugo Bernard Rahamägile olevat Peters öelnud, et eestlaste puhul tuleb arvesse ainult saksa keel ja kultuur. Usuteadlane arutles, et Peters paistab olevat inimene, kes eeldab teiste juures halba, ise aga vastavalt vajadusele on kord inglane, kord sakslane, kord protestant, kord teiseusuline. Rahamäge pahandas, et Petersile kui välismaalasele tehakse eelseid, kuna foneetikakabinetis olevate puuduste puhul oleks Eesti kodanik ammu oma koha kaotanud.⁴⁵

Matemaatikaprofessor Gerhard Rägo imestas, kuidas üliõpilased on lasknud ennast seitse aastat sõimata nii, nagu ei tohi seda kellegagi teha, ka Inglismaal. G. Rägo resümeeris, et Peters pedagoogina meie ülikoolis küll ei saa enam töötada.⁴⁶

Oma kogemus Petersiga oli ka keemiaprofessor Paul Kogermanil, kellele Peters olevat ette heitnud, et Kogerman kui inglise kasvatuse saanud ja inglise olude tundja on ta palga saamise osas seadnud võrdsele tasemele keskkooliõpetajaga. P. Kogerman püüdis küll aru saada, et välismaalastel võivad olla teistsugused arusaamad ja mentaliteet, kuid Petersi puhul on tegemist ägeda iseloomuga inimesega, kes ei suuda ennast pidurdada.⁴⁷

Nii zooloogiaprofessor Heinrich Riikojä kui loomaarstiteadlane Ferdinand Laja olid seisukohal, et eestlased on olnud ikka väga kannatlikud ja lasknud ennast kaua sõimata, kuid nüüd peab see lõppema ja ülikool Petersi suhtes otsuse tegema.⁴⁸

Lektor Petersi käitumine ärritas väga ajaloolast Peeter Treiberi (alates 1935 Tarvel), kelle arvates oli haavatud üliõpilaste rahvuslikku au. P. Treiber märkis, et kui ülikool jätkaks Petersi vallandamata, siis oleks see tema moraalne võit ja kaotus ülikoolile. Treiber tähendas, et Petersil oleks nagu sadistlik tung meist halvasti kõnelda ning seda teeb siin aastaid elanud ja riigiteenistuses olev inimene, mitte mõni juhuslik reisija. Selle asemel, et tekitada huvi oma aine vastu, ajab ta üliõpilasi oma ainest eemale ja kõigutab kolleegide autoriteeti. Treiber oli seisukohal, et Petersit peab karistama, et mitte luua pretседenti.⁴⁹

Endine rektor Henrik Koppel märkis, et ülikooli valitsus peab arvestama üliõpilastega ja nende nõudmisi kaitsma, kui need on õiglased, ega saa lubada selliseid haavavaid ütlusi, nagu tunnistajate ülekuulamiste protokollis kirjas. Ta lisas, et kõrgemal pool ei tarvitseta ülikooli otsusega nõus olla, sest seal on omad kaalutlused ning ehk ei saada seal alati absoluutse õiguse ja õigluse järgi käia, vaid arvestatakse oludega.⁵⁰

Pika arutelu võttis kokku rektor Kõpp. Ta kiitis üliõpilasi, kes tunnistusi andes olid kindlad ja tagasihoidlikud, ehkki nende olukord oli raske, kuna tuli kõnelda õppejõu juuresolekul, kes neid võib-olla paari kuu pärast peab eksamineerima. Kõpule olevat Peters öelnud, et eestlased on orjad ja harjunud kaua kannatama. Ka rektor avaldas arvamust, et me ei tohiks enam kauem lasta ennast alandada. Kõpp lisas, et tema isiklikult on kutsutud olema igapähe vastu korrektne, olgu

⁴³ Samas, l. 14–15.

⁴⁴ Samas, l. 4, 10.

⁴⁵ Samas, l. 11.

⁴⁶ Samas, l. 11.

⁴⁷ Samas, l. 13.

⁴⁸ Samas, l. 14.

⁴⁹ Samas, l. 13.

⁵⁰ Samas, l. 6.

see sõber või vaenlane, ning siinjuures jääb ta ülikooli valitsuse otsuse juurde, seega rakendada tuleks ikkagi § 42.⁵¹

Kartes, et Tallinnas ei pruugita nõustuda Tartu Ülikooli nõukogu otsusega ning välismaalasele lubatakse rohkem kui oma kodanikule, saatis Peeter Treiberg kolleegide heakskiidul kirja haridusminister Jaan Piiskarile.⁵² Ministrile anti teada, et tegelikult on Petersi käitumine teinud muret juba aastaid ning tema ülbus mitte üksnes üliõpilaste, vaid ka kolleegide suhtes teeb võimatuks edasise koostöö. Seetõttu loodab Treiberg, et ülikooli nõukogu soovi valitsuses arvestatakse, sest teistsugust otsust kui § 42 rakendamine ei saa olla.

Petersiga oli seotud veel teinegi ebameeldiv vahejuhtum. 1931. aasta talvel määrati eksperimentaalse foneetika laboratooriumi juhiks psühholoogiaprofessor Konstantin Ramul, kes juhtis ka eksperimentaalse psühholoogia laboratooriumi. Tehti inventuur ning selgus, et senisel foneetika laboratooriumi juhil Petersil ei olnud arvepidamine varade üle korras. Puudusid inventariraamatud, samas kui kõikide ostude arvete juures oli märke, et need on kantud inventariraamatusse. Oli vaid üks pealkirjata ja ülikooli valitsuse poolt kinnitamata raamat, mida Peters ise nimetas „asjade nimestikuks“ ning milles olid sissekanded vaid osade asjade kohta.⁵³ Eriti suurt segadust tekitas kabinetile tellitud magnetnõel, mille jälgi aeti veel aastaid pärast seda, kui Peters oli Eestimaa tolmua jalgaadelt pühkinud. Tartu Linna Tööstuskoolilt oli tellitud magnetnõel, see oli tellijale kätte antud, kuid raha jäänud saamata.⁵⁴ Segadust tekitas, kes oli tellija – kas Peters isiklikult või ülikooli foneetika laboratoorium. Magnetnõela foneetika laborist ei leitudki, kuigi assistent Eduard Bakise tunnistuse järgi oli see seal olnud ja koos Petersi lahkumisega kadunud. Vaidlus jõudis kohtusse ja ülikoolil tuli tellitud kaup koos protsentidega kinni maksta, lisaks asjaajamise kulud.

Kokkuvõtteks

Tänu enda õiguste eest välja astunud tudengitele tuli inglise keele lektoril Willy Ernst Petersil lahkuda Tartu Ülikoolist ja Eestist. Eesti Vabariigi valitsuse otsusega 25. märtsist 1931 vabastati Peters § 42 põhjal ametist alates 1. aprillist 1931. Petersi lahkumine Tartust toimus niivõrd kiiresti, et tal jäi raamatukogusse tagastamata seitse raamatut. Ülikool otsis tükk aega Petersit taga, saatis mitmele poole kirju, kasutades välisministeeriumi ja Briti esinduse abi. Piirivalvest saadi vaid teada, et Peters lahkus Eestist 1. aprillil Valga piiripunkti kaudu. Ka foneetikakabinetil kulus aega, et likvideerida varadega tekkinud segadusi. Uuesti kuuldi Petersist alles 1934. aasta maikuus, mil ülikooli saabus kiri Königsbergi Kaubanduskõrgkoolist, kus Peters kandideeris inglise keele professori ametikohale. Tavapäraselt tunti huvi kandideeriva õppejõu kohta. Rektor Köpp andis küll Königsbergi teada, et Peters lasti Tartu Ülikoolist lahti, ent tema suhtes toimunud menetlus pole avalik.

Willy Ernst Peters oli vastuoluline isik, kelle enesekeskne maailmapilt sai saatuslikuks tema karjäärile Tartu Ülikoolis. Vabas Eestis üles sirgunud üliõpilastel puudus aukartus nende ülikooli, rahvast ja riiki solvanud välismaa õppejõu vastu ja nad astusid julgelt oma väarikuse eest välja. Tekkinud vastuseis lahendati rahulikult ning ilma suuremate kirgedeta Tartu Ülikoolis ja Eesti Vabariigis kehtinud seaduste järgi.

⁵¹ Samas, l. 16.

⁵² Kirjavahetus Tartu Ülikooli Valitsuse ja Vabariigi Valitsusega õppejõudude ametisse kinnitamise, välismaale komandeerimise ja võõrkeeltes loengute pidamise asjus. – RA, ERA.1108.5.631, l. 135.

⁵³ Foneetika laboratooriumi kirjavahetus. – RA, EAA.2100.6.423, l. 17.

⁵⁴ Samas, l. 40–53.